

Χόρχε Λουίς Μπόρχες

'Η ἀναζήτηση τοῦ 'Αβερρόη

S' imaginant que la tragédie n'est autre chose que l' art de louer...

Ernest Renan: *Averroès*, 48(1861)*Μετάφραση: Δημήτρης Καλοκύρης*

Ἄμπουλγκουαλίντ Μουχάμετ Ἴμπν Ἀχμάντ Ἴμπν-Μουχάμαμεντ Ἴμπν Ρούσοντ (ἕνας αἰώνας χρειάστηκε νά γίνει τό μακρύ αὐτό ὄνομα Ἄβερρόης, ἀφοῦ ἔγινε στό μεταξύ Μπενραΐστ, Ἄβενρίζ κι ἀκόμα Ἄμπέν-Ρασάντ καί Φίλιους Ροσάντις) ἔγραφε τό ἐνδέκατο κεφάλαιο τοῦ ἔργου του «*Ταχαφούτ-ούλ-Ταχαφούτ*» (Καταστροφή τῆς Καταστροφῆς), ὅπου ὑποστηρίζει, ἀντίθετα μέ τόν Πέρση ἀσκητῆ Γκαζαλί, πού ἔχει γράψει τό «*Ταχαφούτ-ούλ-Φαλαζίφα*» (Καταστροφή τῶν Φιλοσόφων), ὅτι τό θεῖον, γνωρίζει μόνο τούς γενικούς νόμους τοῦ σύμπαντος, αὐτούς πού ἀναφέρονται στό εἶδος κι ὄχι στό ἀτομικό. Ἐγραφε ἀργά καί σίγουρα, ἀπό τὰ δεξιά πρὸς τ' ἀριστερά. Ἡ προσπάθεια νά σχηματίζει συλλογισμούς καί νά σφιχτοδένει μεγάλες παραγράφους δέν τόν ἐμπόδιζε ν' ἀπολαμβάνει, σάν σέ κατάσταση εὐφορίας, τό δροσερό καί βαθύ σπῆτι πού τόν περιτριγύριζε. Στήν καρδιά τοῦ μεσημεριάτικου ὕπνου, γουργούριζαν ἐρωτευμένα περιστέρια· κι ἀπό μιὰ ἀόρατη αὐλή, ἀνάβλυζε τό μουρμούρισμα ἑνὸς συντριβανιοῦ. Κάτι στή σάρκα τοῦ Ἄβερρόη, πού οἱ πρόγονοί του ἔρχονταν ἀπ' τὶς ἀραβικὲς ἐρήμους, ἠδονίζόταν νιώθοντας τὴν ἐπιμονὴ τοῦ νεροῦ. Κάτω, ἦταν οἱ κῆποι, τό περιβόλι· πέρα, ὁ πολυάσχολος Γουαδαλκιβίρ κι ὕστερα ἡ πολυαγαπημένη πόλη, ἡ Κόρδοβα, περίφημη ὅσο ἡ Βαγδάτη καί τό Κάιρο, σάν ντελικάτο καί περίπλοκο ὄργανο καί, τριγύρω (ὁ Ἄβερρόης τό αἰσθανότανε κι αὐτό), ἀπλώνόταν ὡς τὴν ἄκρη τοῦ ὀρίζοντα, ἡ γῆ τῆς Ἰσπανίας, ὅπου ὑπάρχουν λίγα πράγματα, μὰ τό καθένα ἀπ' αὐτά, μοιάζει νά ὑπάρχει οὐσιαστικά κι αἰώνια.

Τό καλαμάρι ἔτρεχε ἀπάνω στή σελίδα, τὰ ἐπιχειρήματα πλέκονταν ἀκατάμαχτα, ὅμως, μιὰ ἀλαφριά στενοχώρια θόλωνε τὴν εὐδαιμονία τοῦ Ἄβερρόη. Δέν τοῦ τὴν προκαλοῦσε τό *Ταχαφούτ*, ἕνα βιβλίο ἀσήμαντο, ἀλλά ἕνα πρόβλημα φιλολογικὸ, σχετικὸ μέ τό μνημειῶδες ἔργο πού θά τόν δικαίωνε μπροστὰ στὸν κόσμο: ὁ σχολιασμός τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὁ Ὀ Ἕλληνας αὐτός, ἡ πηγὴ κάθε φιλοσοφίας, δόθηκε στούς ἀνθρώπους, γιὰ νά τούς διδάξει ὅλα ὅσα μπορεῖ νά μάθει κανεὶς. Ὁ δύσκολος ρόλος τοῦ Ἄβερρόη, ἦταν νά ἐρμηνεύει τὰ βιβλία του, ὅπως ἐρμηνεύουν οἱ οὐλεμάδες τὸ Κοράνι. Λίγα πῶ ὁμορφα καί πῶ παθιασμένα πράγματα θά καταγράψει ἡ ἱστορία ἀπὸ τὴν ἀφοσίωση αὐτοῦ τοῦ Ἀραβὰ γιατροῦ, στή σκέψη ἑνὸς ἀνθρώπου ἀπ' τὸν ὁποῖο τὸν χώριζαν δεκατέσσερις αἰῶνες. Στὶς καθαυτό δυσκολίες, θά πρέπει νά προσθέσουμε ὅτι ὁ Ἄβερρόης, μὴν ξέροντας τὰ συριακὰ καί τὰ ἑλληνικὰ, δούλευε μὲ μιὰ μετάφραση μιᾶς ἄλλης μετάφρασης. Τό προηγούμενο βράδι, τὸν εἶχαν σταματήσει στὴν ἀρχὴ τῆς *Ποιητικῆς*, δυὸ ἀμφίβολες λέξεις. Οἱ λέξεις *τραγωδία* καί *κωμωδία*. Τὶς εἶχε συναντήσει πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια στὸ τρίτο βιβλίο τῆς *Ρητορικῆς*. Κανεὶς, σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμο τοῦ Ἰσλάμ, δέν μπόρεσε νά ξεδιαλύνει ἀκριβῶς τό νόμμά τους. Ἄδικα εἶχε ξεψαχνίσει τὶς σελίδες τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ Ἀφροδισία, ἄδικα σύγκρινε τὶς ἐκδόσεις τοῦ νεστοριανοῦ Οὐναίν-Ἴμπν-Ἰσάκ καί τοῦ Ἄμπου-Μπασάρ Μάτα. Οἱ λέξεις αὐτές, ἀφθονοῦσαν στο κείμενο τῆς *Ποιητικῆς* κι ἦταν ἀδύνατο νά τὶς παρακάμψει.

Ὁ Ἄβερρόης ἄφησε τό καλαμάρι του. Εἶπε στὸν ἑαυτό του —χωρὶς νά τό πολυπιστεῖ— πὸς συνήθως, αὐτό πού ψάχνουμε εἶναι δίπλα μας, παραμέρισε τό χειρόγραφο τοῦ *Ταχαφούτ* καί πήγε πρὸς τό ράφι πού ἦταν ἀραδιασμένοι οἱ τόμοι τοῦ

Μοκάμ. του τυφλού Ἀβενσίδα, ἀντιγραμμένοι ἀπὸ πέρσες καλλιγράφους. Θά ἔταν γελοῖο νὰ σκεφεῖ κανεὶς πὼς δὲν τὸ ἔχε συμβουλευτεῖ στὴν πραγματικότητα. Ἐκεῖνο πού τὸν προκάλοῦσε ἦταν μιὰ ἡδονή, πού τὴν διοχέτευσε στὸ ξεφύλλισμα. Ἀπὸ τ' ἀφηρημένο αὐτὸ ξεφύλλισμα, τὸν ἀπόσπασε κάτι σάν μελωδία. Κοίταξε ἀπ' τὸ καφασωτὸ μπαλκόνι κάτω, στὴ στενὴ χωματένια αὐλὴ, ἔπαιζαν κάτι παιδιὰ, μισόγυμνα. Τὸ ἔνα, ὄρθιο στοὺς ὤμους τοῦ ἄλλου, φαίνονταν καθαρὰ πὼς ἔκανε τὸ μουεζίνη. Μὲ τὰ μάτια κλεισμένα σφιχτά, ἔψελνε *Δέν ὑπάρχει ἄλλος θεὸς ἀπ' τὸ Θεό.* Τ' ἄλλο, πού τὸ βαστοῦσε ἀκίνητο, ἔκανε τὸ μινარέ: ἔν' ἄλλο, εἶχε γονατίσει στὸ χῶμα κι ἔκανε τὸ ἐκκλησίασμα. Τὸ παιγνίδι δὲν κράτησε πολὺ: ὅλα θέλαν νὰ κάνουν τὸ μουεζίνη καὶ κανένα τὸν πύργο ἢ τὸ ἐκκλησίασμα. Ὁ Ἀβερὸς, τ' ἄκουγε πού μαλώναν στὴ γλώσσα τὴ λαϊκὴ, στά σπανιόλικα δηλαδὴ πού πρωτομιλᾷ ὁ μουσουλμάνικος ὄχλος τῆς Χερσονήσου. Ἄνοιξε τὸ *Κιτάμπ-οὐλ-Ἀίν* τοῦ Χαλίλ καὶ σκέφτηκε μὲ περηφάνεια πὼς, σ' ὅλη τὴν Κόρδοβα (ἴσως καὶ σ' ὅλη τὴν Ἀλ-Ἀντάλου) δὲν ὑπῆρχε ἄλλο ἀντίγραφο τοῦ καταπληκτικοῦ αὐτοῦ ἔργου πού τοῦ ἔχε στείλει ὁ ἐμίρη πὼς Ἄμπουλκασίμ Ἀμπουλκασίμ Ἀλ-Ἀσαρί, πού ἔχε γυρίσει ἀπ' τὸ Μαρόκο, θά δειπνοῦσε μαζί τους κείνο τὸ βράδι, στὸ σπίτι τοῦ κορανιολόγου Φαράχ. Ὁ Ἀμπουλκασίμ, ἰσχυριζόταν πὼς εἶχε φτάσει στά βασιλεῖα τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Σίν (τῆς Κίνας) αὐτοὶ πού θέλαν νὰ τὸν μειώσουν, ὀρκίζονταν, μὴ αὐτὴ τὴν ἰδιαίτερη λογικὴ πού δίνει τὸ μῖσος πὼς, ὄχι μόνο δὲν εἶχε πατήσει τὸ πόδι του στὴν Κίνα, ἀλλὰ καὶ πὼς στοὺς ναοὺς ἐκείνου τοῦ τόπου εἶχε βλασφημίσει τ' ὄνομα τοῦ Ἀλάχ. Ὅπωςδὴποτε ἡ συγκέντρωση θά διαρκοῦσε κάμποσες ὥρες. Ὁ Ἀβερὸς βιαστικά, ξανάπιασε τὸ χειρόγραφο τοῦ *Ταχαφούτ*, καὶ δούλεψε ὡς τὸ δειλινό.

Ἡ συζήτηση στὸ σπίτι τοῦ Φαράχ, πέρασε ἀπὸ τίς ἀσύγκριτες ἀρετές τοῦ κυβερνήτη, στὶς ἀρετές τοῦ ἀδερφοῦ του, τοῦ ἐμίρη. Ἀργότερα, στὸν κήπο, μίλησαν γιὰ τριαντάφυλλα. Ὁ Ἀμπουλκασίμ, πού δὲν τοὺς πολυπρόσεχε, ὀρκίζονταν πὼς δὲν ὑπῆρχαν τριαντάφυλλα πιο ἁμορφα ἀπ' αὐτὰ πού στολιζόνταν τίς Ἀνδαλουσιάνικες ἐπαύλεις. Ὁ Φαράχ δὲν ἀφέθηκε νὰ δεχτεῖ τὸ κοπιλέντο. Παρατήρησε, ὅτι ὁ σοφὸς Ἴμπν-Κουτάιμπα περιγράφει μιὰ ἐξαιρετικὴ ποικιλία τοῦ αἰώνιου τριαντάφυλλου πού ὑπάρχει στοὺς κήπους τοῦ Ἰνδουστάν καὶ πού, πάνω στά πέταλα, μὲ χαρακτηριστὴς κόκκινους σάν ἄμμα, γράφει: «Δέν ὑπάρχει ἄλλος θεὸς ἀπ' τὸ Θεό. Ὁ Μοάμεθ εἶναι ὁ Ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ». Πρόσθεσε, ὅτι ὁ Ἀμπουλκασίμ θά πρέπει νὰ ἔχει ἀκουστά γιὰ κείνα τὰ τριαντάφυλλα. Ὁ Ἀμπουλκασίμ τὸν κοίταξε πανικόβλητος. Ἄν ἀπαντοῦσε ναί, θά τὸν θεωροῦσαν, καὶ μὲ τὸ δίκιο τους, ἀδιάντροπο καὶ ξιπασμένο ἀπατέωνα. Ἄν ἀπαντοῦσε ὄχι θά τὸν ἔλεγον ἄπιστο. Προτίμησε νὰ μουρμουρίσει πὼς ὁ Θεὸς κρατᾷ τὰ κλειδιὰ ὅλων τῶν ἀπόκρυφων πραγμάτων καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτα πάνω στὴ γῆ, χλωρὸ ἢ μαρμένο πού νὰ μὴν εἶναι καταγραμμένο στὸ Βιβλίον Του. Τὰ λόγια αὐτὰ, πού ἀνήκουν σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ Κορανοῦ, ἔγιναν δεκτὰ μὲ κατανυκτικὸ ψίθυρο. Φουσκωμένοι ἀπὸ ματαιοδοξία γι' αὐτὴ τὴν διαλεκτικὴ νίκη του, ὁ Ἀμπουλκασίμ, πῆγαινε νὰ λαμβάνοντας ἀπὸ τὸν ἄγιο του εἶναι τέλει καὶ ἀνεξιχνίαστος. Τότε ὁ Ἀβερὸς, συλλαμβάνοντας πρῶθυστερα τὰ μακρινὰ ἐπιχειρήματα ἐνὸς ἀκόμα καὶ σήμερα προβληματικοῦ Χιούμ, δήλωσε:

— Μοῦ εἶναι λιγότερο δύσκολο νὰ δεχθῶ ἓνα λάθος στὸν σοφὸ Ἴμπν Κουτάιμπα ἢ στοὺς ἀντιγραφεῖς, παρὰ νὰ πιστέψω πὼς ἡ γῆ παράγει τριαντάφυλλα μὲ ὁμολογίες πίστεως.

— Ἔτσι εἶναι! Σπουδαῖα κι ἀληθινὰ λόγια, εἶπε ὁ Ἀμπουλκασίμ.

— Κάποιος περηγητής, θυμῆθηκε ὁ ποιητὴς Ἀμπνταλμαλικ, μιλάει γιὰ ἓνα δέντρο πού οἱ καρποὶ του εἶναι πράσινα πουλιά. Μοῦ εἶναι εὐκολότερο νὰ πιστέψω κάτι τέτοιο, παρὰ σὲ τριαντάφυλλα μὲ γράμματα.

— Τὸ χρῶμα τῶν πουλιῶν, εἶπε ὁ Ἀβερὸς, φαίνεται πὼς βοηθεῖ τὸ θαῦμα. Ἐπιπλέον, τὰ φρούτα καὶ τὰ πουλιά, ἀνήκουν στὸ φυσικὸ κόσμος, ἐνῶ ἡ γραφὴ εἶναι

μιά τέχνη. Κι είναι πιά εύκολο νά περάσεις από φύλλα σέ πουλιά, παρά από τριαντάφυλλα σέ γράμματα.

“Ένας άλλος καλεσμένος, ἀρνήθηκε μέ αγανάκτηση πώς ή γραφή είναι τέχνη γιατί, τό πρωτότυπο τοῦ Κοραριοῦ, — *Ἡ μητέρα τοῦ Βιβλίου* — προηγείται τῆς Δημιουργίας, καί φυλάγεται στόν οὐρανό. Κάποιος ἄλλος, μίλησε γιά τόν Χαϊζ ἀπό τή Βάρσα, πού εἶπε πώς τό Κοράνι είναι υπόσταση, πού μπορεί νά ἐνσαρκωθεῖ σέ ἄνθρωπο ἢ ζῶο, γνώμη πού φαίνεται νά συμπίπτει μ’ ἐκείνη ὅσων ἀποδίδουν στό Κοράνι δύο πρόσωπα. Ὁ Φαράχ, ἀνάλυσε γιά ὥρα πολλή, τό ὀρθόδοξο δόγμα. Τό Κοράνι (εἶπε) είναι ἓνα ἀπό τά ἀποδιδόμενα στό Θεό, ὅπως τό ἔλεός Του. Μπορεῖ ν’ ἀντιγραφτεῖ σέ βιβλίο, νά προφερθεῖ μέ τή γλώσσα, νά τό ἀποστηθίσει κανεῖς, μά καί ἡ γλώσσα καί οἱ χαρακτήρες καί ἡ γραφή, είναι ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ τό Κοράνι, είναι ἀμετάκλητο καί αἰώνιο. Ὁ Ἄβερὸς, πού εἶχε παραφράσει τήν *Πολιτεία*, ἤθελε νά πεί πώς ἡ μητέρα τοῦ Βιβλίου είναι κάτι σάν τό Πλατωνικό τῆς πρότυπο, ἀλλά κατάλαβε ὅτι ἡ θεολογία ἦταν ἓνα θαῦμα ἀπόλυτα ἀπροσπέλαστο γιά τόν Ἀμπουλκασίμ.

“Ἄλλοι, πού ἐπίσης τό κατάλαβαν, παρακίνησαν τόν Ἀμπουλκασίμ νά περιγράψει κάποιο θαῦμα. Τότε, ὅπως καί τώρα, ὁ κόσμος ἦτανε φριχτός· μπορούσαν νά τόν περπατήσουνε οἱ τολμηροί, τό ἴδιο κι οἱ ἔλεινοί, πού ὑποκύπτουν σ’ ὀτιδήποτε. Ἡ μνήμη τοῦ Ἀμπουλκασίμ, ἦταν ἓνας καθρέφτης ἀπό ἐσωτερικές δειλίες. Τί μπορούσε νά διηγηθεῖ; Κι ἐπιπλέον τοῦ ζητοῦσαν θαῦματα, καί τό θαῦμα είναι ἴσως κάτι πού δέν μπορεί νά μεταδοθεῖ. Τό φεγγάρι τῆς Βεγγάλης είναι ἀλλιώτικο ἀπ’ τό φεγγάρι τῆς Ἰεμένης, ἀλλά περιγράφεται μέ τά ἴδια λόγια. Ὁ Ἀμπουλκασίμ δισταξε· μετά μίλησε:

— “Ὅποιος ταξιδεύει σέ διαφορετικά κλίματα καί πολιτείες, κήρυξε μέ χάρη, βλέπει πολλά πράγματα πού ἔχουν κύρος. Ὅπως αὐτό, ἄς ποῦμε, πού τό ἔχω διηγηθεῖ ἄλλη μιά φορά στό σουλτάνο τῶν Τούρκων. Ἐγινε στή Σίν Καλάν (Καντόνα), ὅπου τό ποτάμι τοῦ Νεροῦ τῆς Ζωῆς χύνεται στή θάλασσα.

Ὁ Φαράχ ρώτησε ἂν ἡ πόλη αὐτή ἀπεῖχε πολλές λεῦγες ἀπό τά τείχη πού ἔχτισε ὁ Ἰσκαντάρ Ζούλ Καρνάν (ὁ Μεγαλέξαντρος ὁ Μακεδόνας) γιά νά σταματήσει τούς Γόγ καί τούς Μαγόγ.

— “Ἐρημοί τή χωρίζουν, εἶπε ὁ Ἀμπουλκασίμ μέ ἀθέλητη ὑπεροψία. Σαράντα μέρες θά ἔκανε μιά *κάφιλα* (ἓνα καραβάνι) νά διακρίνει τούς πύργους τους, καί λένε, ἄλλες σαράντα νά τά φτάσει. Στή Σίν Καλάν δέ γνώρισα ἄνθρωπο νά τά ἔχει δεῖ ἢ πού νά ἔχει δεῖ κάποιο πού τά εἶδε.

Τό δέος τοῦ τεράστιου ἀείρου, τοῦ ἀπλοῦ χώρου, τῆς ἀπλῆς ὕλης, ἄγγιξε γιά μιά στιγμή τόν Ἄβερὸν. Κοίταξε τό συμμετρικό κῆπο· ἔνιωσε τόν ἑαυτό του γερασμένο, ἄχρηστο, ἀνύπαρχτο. Ὁ Ἀμπουλκασίμ συνέχισε:

— Κάποιο ἀπόγευμα οἱ μουσουλμάνοι ἔμποροι τῆς Σίν Καλάν, μ’ ὀδήγησαν σ’ ἓνα σπίτι ἀπό μογατισμένο ξύλο, ὅπου ζοῦσαν πολλά ἄτομα μαζί. Δέν είναι δυνατό νά περιγραφτεῖ κείνο τό σπίτι, πού ἦταν μάλλον ἓνα μόνο δωμάτιο, μέ σειρές δωματιάκια ἢ μπαλκόνια τό ἓνα πάνω στ’ ἄλλο. Στίς ἔσοχες ἐκείνες, ἦτανε κόσμος πού ἔτρωγε κι ἔπινε, καθώς καί στό πάτωμα, ὅπως ἐπίσης καί σέ μιά ταράτσα. Οἱ ἄνθρωποι σ’ ἐκείνη τήν ταράτσα παίζαν λαγοῦτο καί τύμπανο, ἐκτός καμιά δεκαπενταριά-εἴκοσι — μέ πορφυρένιες μάσκες — πού προσεύονταν, τραγουδοῦσαν καί συζητοῦσαν. Φυλακίζονταν, χωρίς νά φαίνεται ἡ φυλακή· ἴππευαν, ἀλλά δέν ἔβλεπες τ’ ἄλογο· πολεμοῦσαν, μά τά σπαθιά ἦταν ἀπό καλάμι· πέθαιναν κι ὕστερα πάλι σηκώνονταν.

— Οἱ πράξεις τῶν τρελῶν, εἶπε ὁ Φαράχ, ξεπερνᾶνε τίς προβλέψεις τῶν λογικῶν ἀνθρώπων.

— Δέν ἦταν τρελοί, χρειάστηκε νά ἐξηγήσει ὁ Ἀμπουλκασίμ. Ἀναπαράστανται, ὅπως μοῦ εἶπε ἓνας γυρολόγος, μιά ἱστορία.

Κανένας δέν κατάλαβε, κανένας δέν ἔδειχνε πώς ἤθελε νά καταλάβει. Ὁ Ἀμπουλκασίμ, μπερδεμένος, πέρασε ἀπό τή διήγηση στίς ἀδέξιες ἐξηγήσεις.

Βοηθώντας τις φράσεις του με χειρονομίες, είπε:

— "Ας φανταστούμε πώς κάποιος, αντί να διηγείται μιά ιστορία, τή δείχνει. "Ας ποῦμε πώς είναι ἡ ιστορία τῶν κοιμισμένων στὴν Ἔφεσο. Τούς βλέπουμε νά καταφεύγουν στὴ σπηλιά, τούς βλέπουμε νά προσεύχονται καί νά κοιμούνται, τούς βλέπουμε νά κοιμούνται μέ τὰ μάτια ἀνοιχτά, τούς βλέπουμε νά μεγαλώνουνε καθὼς κοιμούνται, τούς βλέπουμε νά ξυπνᾶνε ὕστερα ἀπὸ τρακόσια ἐννία χρόνια, τούς βλέπουμε νά δίνουνε στὸν ἔμπορα ἕνα παλιό νόμισμα, τούς βλέπουμε νά ξυπνᾶνε στὸν Παράδεισο, τούς βλέπουμε νά ξυπνᾶνε μέ τὸ σκύλο. Κάτι παρόμοιο μᾶς ἔδειξαν ἐκεῖνο τὸ ἀπόγεμα οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ στὴν ταρατσα.

— Μιλοῦσαν κείνοι οἱ ἄνθρωποι; ρώτησε ὁ Φαράχ.

— Καί βέβαια μιλοῦσαν, εἶπε ὁ Ἄμπουλκασίμ, πού εἶχε γίνε ἀπολογητὴς μιᾶς παράστασης πού μόλις θυμότανε καί πού τὸν εἶχε κάνει νά βαρεθεῖ κάμποσο. Μιλοῦσαν καί τραγουδοῦσαν κι ἀπάγγελναν.

— Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, εἶπε ὁ Φαράχ, δέν χρειάζονταν εἴκοσι. Ἐνας μονάχα νά μιλάει, μπορεί νά διηγηθεῖ ὀτιδήποτε, ὅσο περίπλοκο κι ἂν εἶναι.

"Ὅλοι συμφώνησαν μ' αὐτὴ τὴν ἄποψη. Ἐγκωμίασαν τὶς ἀρετὲς τῶν ἀραβικῶν, πού εἶναι ἡ γλῶσσα πού χρησιμοποιεῖ ὁ Θεός γιὰ νά διευθύνει τούς ἀγγέλους, καί βέβαια, ἡ γλῶσσα τῆς ἀραβικῆς ποίησης. Ὁ Ἄμπνταλμαλίκ μάλιστα, ἀφοῦ τὴν ἐγκωμίασε ὅπως ἔπρεπε, στιγμάτισε σάν ἀναχρονιστικὸς τούς ποιητὲς ἐκείνους πού στὴ Δαμασκὸ ἦ τὴν Κόρδοβα, μένουν προσκολλημένοι σέ εἰδυλλιακὲς εἰκόνας ἢ στὸ βεδουϊνικο λεξιλόγιο. Εἶπε πὼς εἶναι παράλογο, ἕνας ἄνθρωπος πού μπροστά στά μάτια του ἀπλώνεται ὁ Γουαδαλκιβίρ, νά ἐξυμνεῖ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ. Ὑπογράμμισε τὴν ἀνάγκη νά ἀνανεωθοῦν οἱ παλιὲς μεταφορές: εἶπε πὼς, τὸν καιρὸ πού ὁ Ζουχαῖρ σύγκρινε τὴ μοῖρα μέ μιά τυφλὴ καμήλα, ἡ εἰκόνα αὐτὴ, μπόρεσε βέβαια νά συγκινήσει τὸν κόσμο, ἀλλὰ πέντε αἰῶνες θαυμασμοῦ τὴν εἶχαν ἐξαντλήσει. "Ὅλοι δέχτηκαν τὴν ἄποψη αὐτὴ, πού εἶχαν ἄλλωστε ἀκούσει πολλές φορές κι ἀπὸ πολλὰ στόματα. Ὁ Ἄβερὸς σάπαινε. Τελικὰ μίλησε, περισσότερο γιὰ τὸν ἑαυτὸ του παρά γιὰ τούς ἄλλους.

— Μὲ λιγότερη εὐγλωττία, εἶπε ὁ Ἄβερὸς, μὰ μέ ἐπιχειρήματα ἀνάλογα, ἔχω ὑποστηρίξει ἄλλοτε τὴ θέση τοῦ Ἄμπνταλμαλίκ. Στὴν Ἀλεξάνδρεια ἔλεγαν πὼς ἀνίκανος γιὰ ἁμαρτία, εἶναι μόνο αὐτὸς πού ἔχει ἤδη ἁμαρτήσῃ κι ἔχει μετανιώσει. Κι ἄς προσθέσουμε πὼς, γιὰ νά ἀπελευθερωθεῖς ἀπὸ ἕνα σφάλμα, πρέπει νά τὸ ἔχεις παραδεχτεῖ. Ὁ Ζουχαῖρ στὴ *μοχαλάκα* του, λέει ὅτι στὸ πέρασμα ὀγδόντα χρόνων πόνου καί δόξας, εἶδε πολλές φορές τὴ μοῖρα νά συγκρούεται ἀπότομα μέ τούς ἀνθρώπους, σάν τυφλὴ καμήλα. Ὁ Ἄμπνταλμαλίκ ὑποστηρίζει πὼς ἡ εἰκόνα αὐτὴ, δέν μπορεί πιά νά μᾶς συγκινήσει. Σ' αὐτὴν τὴν ἄποψη, θά μπορούσε ν' ἀντιτάξει κανεὶς πολλά ἐπιχειρήματα. Καί πρῶτα πρῶτα πὼς, ἂν ὁ σκοπὸς τοῦ ποιήματος εἶναι νά μᾶς ἐκπλήξει, ἡ διάρκειά του δὲ θά μετρίοταν μέ αἰῶνες, παρά μέ μέρες, ὥρες, ἢ ἴσως καί λεπτά. Δεύτερο, πὼς ἕνας περίφημος ποιητὴς, περισσότερο ἀνακαλύπτει καί λιγότερο εφευρίσκει. Γιὰ νά ἐπαινέσουν τὸν Ἴμπν-Σαράφ ἀπὸ τὴν Μπέρχα, ἔχουνε πεῖ πολλές φορές, ὅτι μόνο αὐτὸς μπόρεσε νά φανταστεῖ τ' ἄνθρωπον νά πέφτουν τὴν αὐγὴ σιγὰ σιγὰ, ὅπως πέφτουν τὰ φύλλα ἀπ' τὰ δέντρα. Ἄν αὐτὸ ἦταν ἀλήθεια, θά ἔδειχνε πὼς ἡ εἰκόνα εἶναι κοινότυπη. Ἡ εἰκόνα πού δημιουργεῖ ἕνας ἄνθρωπος, δὲ συγκινεῖ κανένα. Στὴ γῆ ὑπάρχουν ἀναρίθμητα πράγματα: καί ὀτιδήποτε μπορεί νά συγκριθεῖ μ' ὀτιδήποτε. Νά συγκρίνεις ἀστέρια μέ φύλλα, δέν εἶναι λιγότερο αὐθαίρετο μέ τὸ νά τὰ συγκρίνεις μέ ψάρια ἢ μέ πουλιὰ. Ἀντίθετα, ἔρχεται κάποια στιγμή πού ὄλοι αἰσθανόμαστε πὼς ἡ μοῖρα, εἶναι ἀδέξια καί πανίσχυρη, ἀθῶα κι ἀπάνθρωπη. Γιὰ τὴν καταδίκη αὐτὴ, πού μπορεί νά ἔναι προσωρινὴ ἢ μόνιμη, μὰ πού κανεὶς δέν μπορεί ν' ἀποφύγει, γράφτηκε ὁ στίχος τοῦ Ζουχαῖρ. Κι αὐτὸ πού εἰπώθηκε ἐκεῖ, δέν πρόκειται νά ξαναειπωθεῖ καλύτερα. Ἄλλωστε (κι ἴσως αὐτὴ νά ἔναι ἡ οὐσία τοῦ συλλογισμοῦ μου), ὁ χρόνος, πού ἐρημώνει τὰ κάστρα, πλουτίζει τούς στίχους. Στὸν Ζουχαῖρ, ὁ στίχος αὐτὸς,

γραμμένος στην 'Αραβία, τοῦ χρησίμεψε γιά νά συγκρίνει δύο εἰκόνες: τή γριά καμήλα καί τή μοίρα. "Όταν τόν ἐπαναλαμβάνουμε τώρα, μᾶς χρησιμεύει νά θυμηθοῦμε τόν Ζουχαῖρ, καί νά συγκεράσουμε τή δική μας δυστυχία, μ' ἐκείνη τοῦ πεθαμένου "Αραβα. Τότε, ἡ εἰκόνα εἶχε δύο ὄψεις, σήμερα ἔχει τέσσερις. 'Ο χρόνος πλαταίνει τά ὄρια τῶν στίχων καί ξέρω μερικούς στίχους πού, ὅπως ἡ μουσική, εἶναι τό πᾶν γιά ὄλους τούς ἀνθρώπους. "Ετσι, ὅταν πρὶν ἀπό χρόνια, στό Μαρακές, μ' ἔτρωγε ἡ νοσταλγία τῆς Κόρδοβας, μ' ἄρεσε νά θυμᾶμαι πού καί πού τήν ἀποστροφή πού ἀπεύθυνε ὁ 'Αμπντουραχμάν σέ μιὰ ἀφρικάνικη φοινικιά, στούς κήπους τῆς Ρουζάφας:

Εἶσαι κι ἐσύ, ὦ φοινικιά!

Στό χῶμα τοῦτο, ξένη...

Μοναδικό ὄφελος τῆς ποίησης: Λόγια γραμμένα ἀπό 'ναν χαλίφη πού λαχαροῦσε τήν 'Ανατολή, χρησίμεψαν σ' ἐμένα, ἐξόριστο στήν 'Αφρική, νά ἐκφράσω τή νοσταλγία μου γιά τήν 'Ισπανία.

"Υστερα ὁ 'Αβερὸς μίλησε γιά τούς πρώτους ποιητές, γιά κείνους πού στά Χρόνια τῆς "Αγνοίας, πρὶν ἀπό τό 'Ισλάμ, εἶχανε κιόλας πεῖ τά πάντα στήν ἀπέραντη γλώσσα τῶν ἐρήμων. Ταραγμένος, καί μέ τό δίκιο του ἀπ' τίς κοινοτυπίες τοῦ 'Ιμπν-Σαράφ, εἶπε ὅτι ὅλη ἡ ποίηση περιέχεται στούς ἀρχαίους καί στό Κοράνι, καί καταδίκασε σάν ἀκαλλιέργητη καί ματαιόδοξη τήν διάθεση γιά καινοτομίες. Οἱ ὑπόλοιποι τόν ἄκουαν μ' εὐχαρίστηση, γιατί υπεράσπιζε τήν παράδοση.

Οἱ μουεζίνηδες καλοῦσαν τούς πιστούς γιά τήν προσευχή τῆς πρώτης ὥρας τῆ στιγμῆ πού ὁ 'Αβερὸς μῆκε στή βιβλιοθήκη του. (Στό χαρέμι, οἱ μελαχρινές σκλάβες εἶχαν βασανίσει μιὰ κοκκινομάλλα σκλάβα, μά δέ θά τό μάθαινε παρά τό ἀπόγεμα) Κάτι του 'χε φωτίσει τή σημασία τῶν δύο σκοτεινῶν λέξεων. Μέ γράμματα σταθερά καί καλλιγραφικά, πρόσθεσε αὐτές τίς γραμμές στό χειρόγραφο: 'Ο 'Αριστοῦ ('Αριστοτέλης) ὀνομάζει τραγωδία τούς πανηγυρικούς, καί κωμωδία τίς σάτιρες καί τ' ἀναθέματα. Θαυμάσιες τραγωδίες καί κωμωδίες ἀφθονοῦν στίς σελίδες τοῦ Κορανιοῦ καί στίς μοχαλάκες τοῦ ναοῦ.

"Ενωσε κάπως υψωγμένος, αἰστάνθηκε λίγη ψύχρα. Μέ ξετυλιγμένο τό τουρμπάνι, κοίταξε τόν ἑαυτό του στό μετάλλινο καθρέφτη. Δέν ξέρω τί εἶδανε τά μάτια του, γιατί κανεῖς ἱστορικός δέν περιγράφει ποτέ τίς μορφές τοῦ προσώπου του. Μά ξέρω πὼς ἐξαφανίστηκε ἀπότομα, σάν νά κεραυνώθηκε ἀπό ἀόρατη φωτιά, καί μαζί του ἐξαφανίστηκαν ἀπότομα τά σπιτία καί τό ἀόρατο συντριβάνι καί τά βιβλία καί τό χειρόγραφο καί τά περιστέρια κι οἱ σκλάβες οἱ μελαχρινές κι ἡ φοβισμένη κοκκινομάλλα καί ὁ Φαράχ κι ὁ 'Αμπντουλκασίμ κι οἱ τριανταφυλλιές κι ἴσως κι ὁ Γουαδαλκιβίρ.

Στήν παραπάνω ἱστορία, προσπάθησα νά διηγηθῶ τήν ἐξέλιξη μιᾶς ἤττας. Σκέφτηκα πρῶτα ἐκείνον τόν ἀρχιεπίσκοπο Καντερβουρίας, πού εἶχε βάλει σκοπό ν' ἀποδείξει πὼς ὑπάρχει Θεός· κατόπιν, τούς ἀλχημιστές πού γύρευαν τή φιλοσοφική λίθο· ὕστερα αὐτοῦς πού μάταια προσπαθοῦσαν νά τριχοτομοῦσαν τή γωνία καί νά τετραγωνίσουν τόν κύκλο. Μετά συλλογίστηκα πὼς εἶναι πιό ποιητικό νά διηγηθῶ τήν περίπτωση ἑνός ἀνθρώπου πού βάζει ἕνα στόχο, πού εἶναι ἀπαγορευμένος μονάχα σ' αὐτόν τόν ἴδιο. Θυμῆθηκα τόν 'Αβερὸ πού, ἀποκλεισμένος στά ὄρια τοῦ 'Ισλάμ, δέν μπόρεσε νά μάθει ποτέ τή σημασία τῶν ὄρων *τραγωδία* καί *κωμωδία*. Διηγῆθηκα τήν περίπτωσή του· μά ὅσο προχωροῦσα, ἔνωσα ὅπως πρέπει νά 'νιωσε κείνος ὁ θεός πού μνημονεύει ὁ Μπάρτον ὅτι, προσπαθώντας νά δημιουργήσει ἕναν ταῦρο, δημιούργησε ἕνα βούβαλο. "Ενωσα πὼς τό ἔργο μέ ξεγελοῦσε. "Ενωσα πὼς, ὁ 'Αβερὸς, θέλοντας νά φανταστεῖ τί εἶναι δρᾶμα χωρὶς νά 'χει ὑποψιαστεῖ καν τί εἶναι θέατρο, δέν ἦταν περισσότερο παράλογος ἀπὸ μένα, πού προσπαθοῦσα νά φανταστῶ τόν 'Αβερὸ μέ μοναδικές πηγές καί ἀποσπάσματα ἀπὸ τό Ρενάν, τό Λέιν καί τόν 'Ασίν Παλάσιος. Στήν τελευταία σελίδα, αἰστάνθηκα πὼς ἡ διήγησή μου

ήταν τό σύμβολο τοῦ ἀνθρώπου πού ἤμουν ἐγώ γράφοντας την καί πώς, γιά νά μπορέσω νά γράψω αὐτή τή διήγηση ἔπρεπε νά 'μαι ἐγώ κείνος ὁ ἄνθρωπος καί, γιά νά 'μαι ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νά γράψω αὐτή τή διήγηση καί πάει λέγοντας. (Τή στιγμή πού παύω νά πιστεύω σ' αὐτόν ὁ «'Αβερὸς» ἐξαφανίζεται).

Χόρχε Λουίς Μπόρχες

'Η μετάφραση τοῦ κειμένου αὐτοῦ ἔγινε τό '71, μέ ὑπόδειξη καί συνεργασία τῆς Μαρίας Ρόζας Γκαρμπέρο καί προοριζόταν γιά ἕναν τόμο μέ διηγήματα τοῦ Μπόρχες πού ετοιμάσαμε. Γιά λόγους ἄσχετους μέ τή θέληση καί τῶν δυό μας, ἡ ἔκδοση ἐκείνη τελικά δέν πραγματοποιήθηκε, μ' ὄλο πού εἶχε κιόλας ἀναγγελθεῖ ἀπό τό *τράμ*. Τό κείμενο τό ξαναδούλεψα φέτος ὁμόως μου, καί πήρε τήν ὀριστική του μορφή μέ τίς πολυτίμες ὑποδείξεις τοῦ Φίλιππα Δρακονταειδή.
Δ.Κ.

Νίκος Ἀλέξης Ἀσλάνογλου

**Ο
ΔΥΣΚΟΛΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ**

ΕΓΝΑΤΙΑ

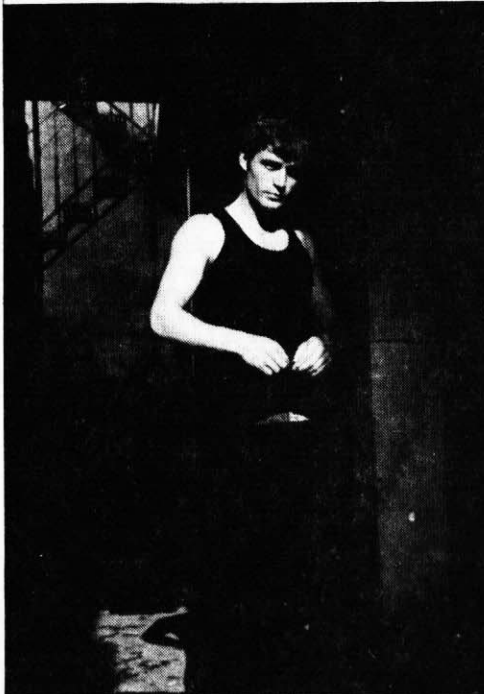

Θά κυκλοφορήσει τό Δεκέμβριο

Γιώργος Χρονᾶς

**ΤΑ
ΜΑΥΡΑ ΤΑΚΟΥΝΙΑ**

ΕΓΝΑΤΙΑ

Θά κυκλοφορήσει τό Φεβρουάριο